

Ukrainian Orthodox Church of Canada. Українська Православна Церква в Канаді [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.uocc.ca/>.

O. Kovalchuk. Bilingual education as a factor in the preservation of Ukrainian identity in Canada and their integration in the society (late nineteenth – first half of the twentieth century).

The article studied the issue of preserving the national language, culture, ethnicity Ukrainian immigrants in Canada. Due to persistent and hard work of the first Ukrainian representatives and future generations has become possible to study their native language, study the history of Ukraine, to join the Ukrainian culture, which helped to preserve the Ukrainian identity in Canada.

Keywords: *bilingual education, identity, Ukrainian, discrimination, and education.*

УДК 316.347(477)

Г. О. Кісла

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЕТНОІНТЕГРАЦІЇ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СОЦІУМІ

Українська держава є поліетнічним соціумом і тому передбачається широкий діапазон презентації етнічної ідентичності. Вивчення етнічної ідентичності дуже важливо для розвитку прогресивного українського суспільства. Етнічна ідентичність часто визначається як суб'єктивний діагноз індивіда для етнічної групи. Головні ознаки етнічної ідентичності: місце проживання, мова, історичне минуле, особливість психології, автостереотипи, традиції етнічної культури. Етнічна ідентичність «працює» як чинник етнічної дистанції, і має такі форми презентації: ізоляціонізм, націоналізм, сепаратизм. Вивчення етнічної ідентичності, її специфіки, особливостей презентації має для України особливе практичне значення, тому що патерни етнічної поведінки мають латентну присутність в Україні.

Ключові слова: *етнічна ідентичність, автостереотипи, традиції, етнічна культура, ізоляціонізм, націоналізм, сепаратизм.*

Постановка проблеми. Україна вже два десятиліття є заручником суперечливих тенденцій етнополітичного розвитку: з одного боку існує тенденція побудови національної держави, де головним конструктом

виступає національна ідея, а її носієм є титульний етнос, а з іншого боку, тенденція побудови держави політичної нації, де конструктом повинна виступати ідея поліетнічності. Розбіжність цих тенденцій у напрямку реалізації є причиною багатьох соціально-політичних проблем української держави. Дані щорічного моніторингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України підтверджують це твердження: презентація невисокої громадянської ідентичності, амбівалентність політичних уподобань, високий ступінь недовіри до влади, певні тенденції ізоляціонізму серед різних етносів України, низький рівень задоволеності життям.

Українська держава не є гомогенною за етнічним складом, тому для нас представляє інтерес вивчення функціонування в поліетнічному суспільстві такого феномену як етнічна ідентичність. Вивчення ідентичності дозволить раціонально визначити підходи до конструювання стратегії етнополітичного розвитку українського суспільства. Етнічну ідентичність (приналежність) ми визначаємо як суб'єктивне віднесення індивідом себе до етнічної групи, з головними ознаками якої він себе ідентифікує: місце проживання, мова, історичне минуле, особливість психології, архетипи і автостереотипи усвідомлення світу, традиції етнічної культури. Етнічну приналежність прийнято розглядати як фактор етнічного дистанціювання, що цілком вписується і в історичне минуле, і присутній у державах політичних націй, «роблячи презентацію» у формі етнічного ізоляціонізму, націоналізму чи сепаратизму. Тиражованими паттернами цих явищ можна назвати етнічні рухи басків в Іспанії, каталонців у Франції, населення Квебеку в Канаді, шотландців у Великобританії, чеченців у Росії, абхазців у Грузії.

Вивчення категорії етнічної приналежності, її специфіки, особливостей презентації має для України особливе практичне значення, так як названі вище паттерни етнічного поведінки мають латентну присутність в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема етнічної ідентичності інтенсивно вивчається сучасними етносоціологами, етнологами, етнополітологами. Особливий інтерес представляють наукові дослідження українських етносоціологів В.Б. Євтуха, Л.О. Ази, Н.В. Паніної, М.О. Шульги. Серед російських фахівців проблеми етнічної ідентичності досліджують етносоціологи Л.М. Дробіжева, Ю.А. Арутюнов, етнолог В.А. Тішков, етнопсихолог З.Н. Сікевіч. Тема етнічної приналежності представлена в роботах європейських авторів, таких як Е. Хобсбаум [Hobsbawm, 1990, p. 180] Е. Геллнер [Gellner, 1983, p. 123], Б. Андерсон

[Anderson, 2010, p. 224] та ін. Діапазон досліджуваних аспектів проблем етнічної приналежності досить широкий. Відомий український етносоціолог, фундатор української Школи Етносоціології В.Б. Євтух, вивчаючи тенденції етнонаціонального розвитку, відзначає відродження етнічної солідарності всередині етносів, внутрішньої групової об'єднаності по маркеру етнічної ідентичності, що «читається» неоднозначно. З одного боку, це позитивний процес, з іншого, це одна з причин виникнення конфліктогенної ситуації в поліетнічному соціумі, джерело виникнення ізоляціоністських настроїв у середовищі національних меншин [Євтух, 2001, с. 26]. Н.В. Паніна вивчала етнічну приналежність як фактор, що впливає на тенденції таких етносоціальних явищ як національна толерантність і національний ізоляціонізм. «Психологічною підставою такого соціального співробітництва є загальний рівень толерантності – терпимості до представників різних соціальних груп (насамперед, расових, етнічних, національних), до яких індивід особисто не належить [Паніна, 2002, с. 445].

Предметом наукового дослідження Л.О. Ази є такий аспект теми етнічної ідентичності, як нестійкість, зниження в структурі групових ідентичностей ролі етнічної приналежності, що може призвести до руйнування цілісності «Я» – концепції та втрату зв'язків з якою-небудь культурою [Аза, 2002, с. 220]. М.О. Шульга розглядає цю проблему в наступному аспекті: проблема національної приналежності має широкий діапазон, «і постає вона то як проблема вибору особистістю національності батька чи матері або тієї національної групи, в якій особистість живе, то як проблема віднесення себе до великої національної групи або до її частини, ... то як проблема приналежності до національної» [Шульга, 1996, с. 40]. Англійський вчений Е. Хобсбаум, вивчаючи феномен етнічної приналежності, дійшов висновку, що «принцип етнічної приналежності – це легкий і чіткий спосіб вираження істинного почуття групової ідентичності, яка пов'язує всіх «нас» тому, що підкреслює нашу відмінність від «них». Але якщо є держава громадянської нації, де домінує громадянська ідентичність, і етнічна ідентичність там навряд чи буде затребувана, то чому остання так часто актуалізована в багатьох державах?» [Хобсбаум, 2002, с. 335]. В. Тішков з цього приводу вважає, що почуття приналежності до того чи іншого народу, етнічна самосвідомість розвиваються, слабшають або посилюються протягом усього життя під впливом соціального досвіду, який включає як внутрішні установки і особистий інтерес, так і зовнішні впливи [Тішков, 2001, с. 89].

Л.М. Дробіжева розкриває зміст категорії етнічної приналежності через структуру етнічної самосвідомості, куди входять: усвідомлення приналежності до етнічної групи, образ «ми» та етнічні інтереси [Дробіжева, 1999, с. 170]. Представлений аналіз наукових досліджень за темою етнічної приналежності, дозволяє нам зробити заявку на вивчення непрезентованої раніше проблеми: етнічна приналежність як фактор етноінтеграції в такій поліетнічній державі як Україна, а не як фактор етностанціонування. Ті результати щорічного соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, якими ми маємо намір оперувати, дозволяють, на наш погляд, розглянути етнічну приналежність саме в аспекті фактора етноінтеграції.

Мета даної статті – проаналізувати на основі даних щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України неоднозначність функціонування феномена етнічної приналежності, а саме: показати, що прийнята думка про етнічну приналежність як фактору дистанціонування етносів «працює» ситуативно, і за певних обставин може бути чинником солідарності етносів. Для аргументації вище названої тези ми почнемо з аналізу відповідей на запитання:

«З чим, у першу чергу, пов'язано Ваше уявлення про Батьківщину?»

Місце, де я народився і виріс	- українці 59.0%,	росіяни 58.9%.
Місце, де нині живу	- українці 30.1%,	росіяни 31.2%.
Держава, громадянином якого я є	- українці 18.8%,	росіяни 17.7%.
Історичне минуле	- українці 11.7%,	росіяни 11.8%.

Цілком очевидно симетричне продукування образу Батьківщини і в українців, і у росіян. Нам здається, що такий щільний збіг оціночних позицій пояснюється тим фактом, що український і російський етноси мають одні й ті ж ознаки етнічної ідентифікації: загальну територію проживання, спільну Батьківщину, спільне історичне минуле, спільну релігію. Питання про образ Батьківщини саме по собі з області сентиментально-емоційної, де хочеться звучати відверто, де не висить штамп політизованості. І як доказ цієї тези можна порівняти один з варіантів відповідей, а саме: моє уявлення про Батьківщину пов'язане з державою, громадянином якої я є, українці - 18,8%, росіяни – 17,7% з відповідями на питання, в яких присутній елемент політизованості.

У результатах соціологічного моніторингу є матеріал, який дозволяє оптимізувати відношення до проблеми етноінтегрування в українському

суспільстві. Це матеріал про етнічні автостереотипи, властивих українцям і росіянам. Питання в анкеті було поставлено таким чином: «Чи можете Ви сказати про себе, що Ви людина...?» Результати відповідей виявилися наступні: і послідовність автостереотипних оцінок, і відсоток їх розташування симетричний і в українців, і в росіян.

Чи можете Ви сказати про себе, що Ви людина.... (%) Таблиця 1

Набір автостереотипів	українці	росіяни
Активна, яка не любить сидіти склавши руки	34	33
Наполеглива, що прагне попри все добитися поставленої мети	17	15
Здатна ризикувати, коли це необхідно	21	22
Терпляча у разі потреби	51	49
Працьовита, що не боїться братися за будь-яку роботу	55	52
Рішуча, що не боїться приймати життєві рішення	15	17
Стійка, що не схиляється перед труднощами	24	21
Гнучка, вміє пристосовуватися до змін	14	17
Чітко знає, чого хоче досягти	14	14
Що бере на себе відповідальність за свої вчинки і дії	28	34
Важко сказати	11	12

Якщо вибудувати схему переваг на основі даних Табл. 1, то половина усіх запропонованих варіантів відповідей українців і росіян розташовується симетрично:

1. Працьовита, що не боїться братися за будь-яку роботу.
2. Терпляча у разі потреби.
3. Активна, яка не любить сидіти склавши руки.
4. Людина, яка бере на себе відповідальність за свої вчинки і дії.
5. Стійка, що не схиляється перед труднощами.
6. Здатна ризикувати, коли це необхідно.

Наведені результати дозволяють визначити стереотипи як категорію, яка акумулює певний стандартизований колективний досвід, набутий у процесі

спільного проживання, інтеракції, соціально-культурної діяльності, спільно пережитих історичних подій. Етнічні стереотипи продукують відносно стійкі уявлення про моральні, розумні, фізичні якості, властиві представникам різних етнічних спільностей. Етнічні стереотипи прийнято поділяти на автостереотипи і гетеростереотипи. Автостереотипи це – думки, судження, оцінки, зараховують до даної етнічної спільності її представниками. Гетеростереотипи – це думки, судження, оцінки, зараховують до іншої етнічної групи. Прийнято вважати, що життя етнічної групи, її представників проходить у відносно однакових умовах спільного існування, що цілком законно породжує у членів етнічної групи єдність цінностей, поглядів, моделей поведінки. Але в нашій ситуації інтерпретації даних дослідження можна йти від зворотного: якщо у різних етнічних груп автостереотипи симетричні, то можна говорити, по-перше, що вони мали і мають однакові умови існування, що вони, як етнічні групи, формувалися синхронно, і що їх етнічна ідентичність функціонує за схемою, про яку ми писали вище: «ми» - «вони», але «вони» свої. У свій час Е. Паін запропонував типологію міжетнічних конфліктів, в якій на перше місце поставив конфлікт стереотипів, на друге місце – конфлікт ідей, на третє місце – конфлікт дій. На конфлікт стереотипів, вірніше, на його провокацію, можуть впливати фактори, що змінюють стереотипи: територіальні, політичні, економічні, соціальні, етнопрофесійні. В українській державі немає підстав для функціонування факторнозмінюючої системи стереотипів, за винятком такої категорії як рідна мова, але це тема для особливого дослідження. Таким чином, використовуючи наш аналіз тотожності етнічних автостереотипів українців і росіян, ми можемо повторити наше припущення, що етнічна приналежність може бути як фактором етнодиференціювання, так фактором етноінтегрування.

Наступне наукове «поле», яке дозволить нам знайти аргументи для заявленого припущення – це ціннісні позиції українців і росіян. В анкеті питання формулювалося наступним чином: «Оцініть ступінь значення особисто для Вас таких сторін сьогоденного життя».

Для початку аналізу ми вибрали таку ціннісну позицію як національно-культурне відродження. Аналіз отриманих відповідей дозволяє відзначити, що шкала переваг по вертикалі і процентне співвідношення симетричні і в українців, і в росіян, і виглядають наступним чином:

Якою мірою для Вас важливе національно-культурне відродження (%)

Таблиця 2

	українці	росіяни
Швидше важливо	43%	42%
Дуже важливо	33%	26%
Важко сказати	17%	20%
Скоріше не важливо	5%	8%
Зовсім не важливо	2%	4%

Як бачимо, найбільш симетричними виявилися оцінки «скоріше важливо», 43% в українців і 42% у росіян.

Якою мірою для Вас важливий матеріальний добробут? (%) Таблиця 3

	українці	росіяни
Зовсім не важливо	0.5	1
Скоріше не важливо	1	0.5
Важко відповісти	5	2
Скоріше важливо	33	35
Дуже важливо	62	62

Тема матеріального благополуччя, як бачимо з даних таблиці, рівною мірою цінна і українцям, і росіянам. Можна стверджувати, що результат був очікуваним, оскільки матеріальні блага – це конструкт для всієї системи цінностей (А. Маслоу). Але наступна позиція в системі цінностей, які були запропоновані для вибору групам респондентів, це цінність демократичного розвитку суспільства.

Якою мірою для Вас важливий демократичний розвиток країни? (%)

Таблиця 4

	українці	росіяни
Зовсім не важливо	1.3	0.4
Скоріше не важливо	6	8
Важко відповісти	24	27
Скоріше важливо	45	45
Дуже важливо	23	20

Як бачимо, позиції українців і росіян в одному з варіантів відповідей повністю збігаються. Незалежно від диференціації етнічної ідентичності обидві групи вважають важливим розвиток демократії в країні. Демократія в будь-якому суспільстві діагностується, в першу чергу, за ознакою соціальної рівності. На запитання «Якою мірою для Вас важливо наявність умов для рівних можливостей в українському суспільстві» відповіді українців і росіян розподілилися наступним чином: «швидше важливо» українці – 44%, росіяни – 41%, «дуже важливо» українці – 34%, росіяни – 38%. Обидві групи респондентів презентують майже рівне соціальне замовлення на рівність можливостей у суспільстві.

На запитання «Як Ви вважаєте, в найближчий рік наше життя більш менш покращиться?» статистика відповідей українців і росіян з урахуванням величини похибки практично симетрична: «ніяк не покращиться» вважають 51% українців і 55% росіян, «більш менш покращиться» вважають 15% українців і 14% росіян.

Таким чином, провівши аналіз, найбільш цікавих і симптоматичних для поняття ціннісних позицій етносів дослідницьких матеріалів, ми можемо зробити висновок, що поставлена мета виявилася досяжною. В українському суспільстві існує українська нація, але з урахуванням поліетнічності нашої держави актуалізована потреба у переході до побудови політичної нації. І підстави для цього у вигляді низхідної етнодиференційованої тенденції присутні. Перспективи функціонування етноінтегрованого фактора в українській державі присутні, потрібен адекватний економічний, соціально-політичний, культурний фон, який дозволить трансформувати перспективи в реальність.

Д ж е р е л а

Аза Л.О. Етнічність у контексті групових ідентичностей // Соціокультурні ідентичності та практики. – Київ : 2002.

Дробижєва Л., Арутюнян Ю.В., Сусоколов А.А. Етносоціологія. – 1999.

Євтух В.Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контекст. – Київ : 2001.

Паніна Н.В. Національна толерантність, національний ізоляціонізм та ксенофобія в Україні // Україна-2002. Моніторинг соціальних змін. – Київ : 2002.

Тишков В.А. Етнологія та політика. – Москва : 2001.

Хобсбаум Е. Принцип етнічної приналежності і націоналізм в сучасній Європі // Нації та націоналізм. – Москва : 2002.

Шульга М.О. Етнічна самоідентифікація особистості. – Київ : 1996.

Anderson B. R. O'G. Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism (Revised and extended. ed.). – London : Verso. p. 224. Retrieved 5 September 2010. 1991

Gellner E. Nations and Nationalism. – Ithaca : Cornell University Press, 1983.

Hobsbawm E.J. Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990.

G.Kisla. Ethnic identity as a factor of etnointegration in a multiethnic society.

Ukrainian state is a multiethnic society and the so is the presentation of a wide range of ethnic identity. The study of ethnic identity is very important for the progressive development of Ukrainian society. Ethnic identity is a subjective diagnosis for individual ethnic groups. The main features of ethnic identity: the place of residence, language, historical past, especially psychology, auto-stereotypes, traditions, ethnic culture. Ethnic identity is a factor of ethnic distance and has the form of presentation: isolationism, nationalism, separatism. The study of ethnic identity, its specificity, the characteristics of a presentation for Ukraine particular practical importance because of ethnic patterns of behavior have a latent presence in Ukraine.

Keywords: ethnic identity, auto-stereotypes, traditions, ethnic culture, isolationism, nationalism, separatism.

УДК 316.7

Г. В. Щілінська

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА КУЛЬТУРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті надана характеристика процесів національної ідентичності та міжкультурної комунікації, встановлені зв'язки між даними поняттями, обґрунтовано значення національної й культурної самоідентифікації у процесі діалогу культур, досліджений вплив факторів, що впливають на національну ідентичність українського суспільства у процесі міжкультурної комунікації. Проведений аналіз визначених факторів, сформовані та надані висновки щодо підвищення рівня культурної ідентичності українського суспільства.